

Kolláth Ágnes – Skorka Renáta

Középkori fehérvári polgárok mezőgazdasági ingatlanai a város határán belül és kívül*

A középkori városi polgár alapvető ismervének tekinthetjük, hogy városa területén, lehetőség szerint a belvárosban, ingatlantulajdonnal rendelkezett. A polgári ingatlanok alatt elsősorban lakóházakat, különböző műhelyeket és üzlethelyiségeket, boltokat, kalmárüzleteket, árusítóbódékat, patikákat, mészárszékeket értünk, amelyek írott forrásokból való kigyűjtése, régészeti feltárások általi rekonstrukciója, a város szerkezetében elfoglalt helyének topográfiai vizsgálata érthető okokból áll a várostörténeti kutatások homlokterében. A polgárok kezén lévő városi ingatlanok feltérképezése hozzájárul a lakosság vagyoni helyzetének feltáráshoz, s az így nyert adatok alapján komoly következtetéseket vonhatunk le a település gazdasági súlyára, erejére vonatkozóan is. A polgári ingatlan-tulajdonjog azonban gyakorta túlnyúlt a belvároson, alkalmanként még a város, sőt a megye határain is túlra. Igaz, ezek a birtokok már a legkritkább esetben szolgálták a lakhatás, az árusítás, a kézművesipar gyakorlásának helyszínéeként. A kérdéses szántók, legelők, erdők, szőlők sokkal inkább a mezőgazdasági művelés irányába mozdítják el a városi polgárság tevékenységi körének és gazdasági bázisának vizsgálati lehetőségeit. Az alábbiakban a középkori Magyar Királyság egyik legkorábban kialakult, s koronázóvárosi státusza miatt leginkább egyedi városának lakói esetében tesszük vizsgálat tárgyává ezeket a mezőgazdasági jellegű birtokokat. Kiindulópontnak a város területéhez tartozó mezőgazdasági földeket tekintjük, majd a középkori Fehérvár határain átlépve a fehérvári polgárok kezén lévő Fejér megyei birtokokat gyűjtjük össze, illetve a szomszéd megyék közül a jelen esetben legjelentősebbnek mondható Somogy megyei birtokokat emeljük ki. Munkánkban fokozott figyelmet fordítunk a szőlőültetvényekre és azok hozadékára, a borra, amely mind áru-, mind fogyasztási cikként jelentős szerepet töltött be a fehérvári polgárok életében. Fehérvár középkori írott forrásanyagának nagymérvű török kori pusztulása indokoltá teszi, hogy a kutatás során lehetőségeink szerint később keletkezett forrásokra, illetve régészeti leletekre is támaszkodjunk.

* Mindkét szerző tagja a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK) Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoportnak (LP2015-4/2015). Kolláth Ágnes kutatása a BTK Régészeti Intézetében, az Árpád-ház Program „Székesfehérvár és környéke középkori és kora újkori régészeti topográfiája” című projekt, míg Skorka Renátaé a Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézetben, az Árpád-ház Program „Székesfehérvár története II.” című projekt keretében készült.

A Bakony keleti és a Vértes nyugati lábaitól délre elterülő, Fehérvárt övező síkság valószínűleg már a középkorban is alkalmasnak bizonyult a mezőgazdasági művelésre, így Bél Mátyás Fejér megyét bemutató leírása nem csupán a 17–18. századi állapotokat tükrözheti, hanem a hódoltság előtti helyzetre is következtethetünk belőle. A tudós a fehérvári síkság szántóföldjeit méltatva megjegyzi, jobb búza sehol sem terem, mint ott.¹ A talaj termékenységét műve másik fejezetében is hangsúlyozza, mondván, a búzából, rozsból és más gabonafélékből kedvező időjárás esetén olyan bőséggel terem itt, hogy a terület az országrész magtárának is beillik.² A fehérvári síkság búzájából őrölt liszt Bél szerint különösen zsemlyesítésre volt alkalmas („pani similaceo miximopere idoneum”) – ez pedig olyan adat, amely egészen biztosan érvényes az általunk vizsgált időszakra is.³ Ismert ugyanis, hogy a középkori Fehérvár Sziget városrészehez kötődő zsemlyesítőkről külön utcát neveztek el, mely *Semlyesythewlcza* alakban 1484-ben bukkan fel a forrásokban.⁴ A középkorban a „zsemlye” kifejezés elsősorban nem a termék méretét jelölte, a név egy, a legfinomabb búzalisztból készült pékárutípust takart.⁵ Bél ugyanakkor hangsúlyozza azt is, hogy a művelésre alkalmas föld Fehérvár körül igen csekély, hiszen a várostól nyugatra nagy kiterjedésű mocsár terül el.⁶ A Bakonyból eredő Galya patak és a Sárvíz folyó által folytonosan táplált mocsárral, illetőleg ingovánnyal, amely a város természetes védelmét szolgálta, egyébiránt már a középkor századaiban is számolhatunk. A síkság keleti felén emelkedtek a szőlőművelésre alkalmas dombok. Az itt termesztett szőlő, Bél szavaival élve, kevésbé erős, inkább ízletes bort („quae vinum gignit gustu meliore, quam virtute”) adott, amely a fehérvári pincékben csak igen rövid ideig volt eltartható, ezért – fejtegeti tovább Bél – aki igazán jóízú vagy eltartható bort akar fogyasztani, annak azt máshonnan kell beszereznie.⁷

Fehérvár középkori forrásanyaga 1543-at követően, amikor a török elfoglalta a várost, szinte teljes egészében elpusztult. Ennek ellenére rendelkezésünkre áll két olyan, az 1249. évhez kötődő oklevél töredéke, amelyeket a tatártámadás tanulságait levonó, ennek kapcsán a külváros lakosságát a *castrum* területére telepítő IV. Béla király adott ki. A kérdéses dokumentumokban az uralkodó elhatárolta egymástól azokat a földeket, amelyek a fehérvári káptalant, illetve a várost illették meg.⁸ Létezik még egy olyan Árpád-kori dokumentum, amely egy, Fehérvár tőzsomszédságában 1298-ban eladományozott település határai között Fehérvár város keleti határát is felsorolja.⁹ Ha az ezekben az okiratokban

¹ Bél 2017: 113. Bél Mátyás szövegének magyar nyelvű fordítása: Prokopp 1977.

² Bél 2017: 43.

³ Bél 2017: 43.

⁴ Csánki 1897: 310.

⁵ Benda 2013: 17.

⁶ Bél 2017: 113.

⁷ Bél 2017: 43.

⁸ Zsoldos–Thoroczkay–Kiss 2016: 162.

⁹ Györffy 1987: 397; Zsoldos–Thoroczkay–Kiss 2016: 231–233.

szereplő,¹⁰ a mai napig azonosítható települések (többek között Iszkaszentgyörgy, Nyék, Börgönd, Sárkeresztes, Szabadbattyán) földrajzi fekvését figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy a középkori Fehérvár városához tartozó területek észak–déli irányban a belvárostól számítva egy legfeljebb tíz kilométeres körzetbe terjedhettek ki, keleti irányban ennek felével, nyugati irányban viszont feltevéseink szerint inkább e kettő közötti adattal számolhatunk. Itt jegyezzük meg, hogy ezek alapján úgy tűnik, a középkori Fehérvár keleti határa nagyjából egybeesett a mai Székesfehérvár keleti városhatárával. Ezek szerint tehát a város középkori határain belül bizonyosan beszélhetünk a fentebb taglalt, Bél által fehérvári síkságnak nevezett terület valamennyi típusáról, azaz megtalálható volt a mocsár, a szőlőművelésre alkalmas lejtők és a jó minőségű termőföld is. Ez utóbbit elsősorban a várostól északra, északkeletre eső területeken feltételezhetjük, valószínűleg nem túlzottan nagy kiterjedésben, mivel a településszerkezetileg Fehérvárhoz tartozó, a belvárostól nyugati–délnyugati irányban fekvő településrész, Szentkirályföldre kapcsán egy 1272-ben V. István által kiállított kiváltságlevél arról tudósít, hogy az itt élőknek sem szántók, sem erdők, sem más mezőgazdaságilag hasznosítható területek nem álltak a rendelkezésére.¹¹ Egyébiránt éppen Szentkirályföldre esetében igazolható az imént említett mocsaras részek hasznosításának lehetősége, ami ugyan nem mezőgazdasági jellegű, mégis fontos megemlíteni, mivel kivételes utalásnak tekinthető. 1416-ból maradt fenn adat egyrészt arra, hogy a mocsárvilág nádasának aratására természetszerűleg télvíz idején, februárban került sor, másrészt, hogy a különböző ipari jellegű tevékenységek számára nélkülözhetetlen nyersanyagért komoly versengés folyt a szentkirályföldei keresztetek, illetve a fehérvári káptalan Ingovány városrészben élő jobbágyai között.¹²

A Pozsony város jogrendszerét elemző Király János megfogalmazása szerint a pozsonyi polgárok a középkori joggyakorlat szerint a városuk határain belül lévő közös ingatlanokon (legelőn, erdőn) is rendelkeztek használati joggal.¹³ E jelenségre a fehérvári polgárok esetében talán a gyér forrásadottságnak betudhatóan nem találunk példát, akad azonban néhány adat, amely arra utal, hogy egyes fehérvári polgárok háztelkeinek igen jellegzetes tartozéka volt. 1388-ban Kamarás Ferenc fehérvári polgár felesége nem csupán belvárosi háztelekrészét („portionem suam in quodam fundo curie”) adta át nővéreinek és sógorának, de Fehérvár város határain belül („intra ambitum metalem civitatis Albensis”) fekvő szántóföldjeit („terris arabilibus”) is, amelyek, mint kiderül, az említett házhelyrészhez tartoznak („ad ipsam portionem suam spectantibus”).¹⁴ 1446-ban ugyancsak a belváros két szomszédos utcájában lakó fehérvári polgárcsalád, Nyíri Péter esküdt és felesége, valamint Miklós szabó és felesége házat cserélt. Az önmagá-

¹⁰ A forrás kiadása legújabban: SzOL 63–65.

¹¹ A forrást kiadta: Károly 1898: 660–661; a forrás Szentkirályföldre vonatkozó állítását némileg árnyalja Ribí 2019: 373–384.

¹² Ribí 2019: 379.

¹³ Király 1894: 115.

¹⁴ SzOL 80.

ban is figyelemre méltó esetet, melynek részletes ismertetése túlmutatna jelen tanulmány keretein, tovább árnyalja, hogy az ingatlancsere alkalmával gazdát cseréltek a város határában fekvő szántóföldjeik („*terris arabilibus intra metas dicte civitatis nostre*”) is, mivel azok az említett házhelyekhez tartoztak („*ad dictum fundum curiae deservientibus*”).¹⁵ Mindez azt jelenti, hogy a város határán belül lévő, mezőgazdasági művelés alatt álló telek, illetőleg földterület valójában nem a polgár személyéhez kötődött, hanem belvárosi lakóingatlanához tartozott. Ennek tudható be, hogy az ingatlan-adásvétel, illetőleg -csere alkalmával a belső és a külső telkeket összetartozóként kezelték, vagyis azok együtt cseréltek gazdát. Feltevésünket erősíti két további adásvételi szerződés, amelyek egy másik, belvárosi lakóházhoz kapcsolódnak. A kérdéses ingatlant előbb 1471-ben adta el Csere Bálint és felesége, majd 1478-ban Kálmáncsehi János polgár újra értékesítette. Az okiratok megfogalmazása szerint a ház, mindkét alkalommal, minden hasznával és tartozékával, fa és kő épületeivel, valamint a város határain belül fekvő („*intra limites dicte civitatis nostre*”), a szokás és törvény szerint a házhoz tartozó („*ad prescriptam domum rite et legitime spectantibus et pertinere debentibus*”) szántóföldjeivel együtt került az új tulajdonosához.¹⁶

Fehérvár belvárosában tehát számos példa mutatható ki azzal kapcsolatban, hogy az ott lévő telkeknek a város határában tartozékai voltak. Úgy tűnik azonban, hogy a külvárosban lévő házhelyek nem rendelkeztek ilyen jellegű külső birtokkal, legalábbis erre utal egy 1538. évi dokumentum, amelyben egy, a falakon kívül (*extra muros*) eső, tehát nem belvárosi kőház tulajdonjoga két fehérvári polgár között gazdát cserélt, s noha a háznak vannak régtől fogva haszonvételei és tartozékai, ezek között a szántóföldet nem sorolják fel.¹⁷ Fehérvár Sziget nevű városrészében (*in vico Zygethwlcha*) sem tekintették a város határában lévő szántóföldet azon házhely tartozékának, amellyel 1394-ben, egy birtokcsere kapcsán találkozunk.¹⁸ Ha helytálló a feltételezésünk, miszerint nem a sokat emlegetett forráspusztulás magyarázza azt, hogy a külvárosban nem tudunk példát mondani a városon belüli külső és belső telkek fentebb ismertetett módon történő összekapcsolódására, akkor más indokkal kell szolgálnunk. A *castrum* – amely Fehérvár településhalmaza esetében bizonyíthatóan a legkorábban benépesült településmagnak tekinthető¹⁹ – házhelyeinek tulajdonosai még a település várossá válása idején, az 1249 táján a váraljából (*suburbium*) a várba történő betelepítésük alkalmával részesülhettek a környező mezőgazdasági művelésre alkalmas területekből. Ekkor, a feltelepítéssel minden bizonnyal együtt járó várbeli telekosztás része lehetett annak a rendszernek, melyben a várbeli telektulajdonosok évenkénti újraosztással juthattak hozzá a város határán belül fekvő mezőgazdasági jellegű ingatlanok használatához. Mint láthattuk, egyes belvárosi házhelyek

¹⁵ SzOL 97.

¹⁶ SzOL 109, 112.

¹⁷ SzOL 137.

¹⁸ MNL OL DL 7510 (ZsO I. 3308. sz.).

¹⁹ Zsoldos–Thoroczky–Kiss 2016: 214.

külső tartozékaiként a szántóföldek a középkorban szinte mindvégig kimutathatók Fehérváron, a kérdés csupán az, hogy vajon még a 14., illetve a 15. században is évenként osztották-e újra ezeket a külsőségeket, vagy a legelőkelőbb belvárosi házhelyek tartozékaiként egy idő után ezek rögzültek. Talán az utóbbi ellen szól, hogy azokat a birtokokat, amelyek tulajdonlása állandóvá vált, az ingatlan eladásakor rendszerint fekvésük alapján határozták meg, vagyis lehetőség szerint megjelölték a városrészt, az utcát, a dűlőt, illetőleg a szomszéd tulajdonosokat, a fehérvári szántóföldek esetében azonban ezzel sohasem találkozunk. Ennek megfelelően nem zárhatjuk ki, hogy az adásvételi szerződésekben szereplő, utcák és/vagy szomszédok által mindig pontosan meghatározott belvárosi házhelyek mellett tartozékként feltüntetett szántóföldeket azért nem lokalizálják pontosan az okiratban, mert azok fekvése gyakorta változhatott, vagyis még a 14. és a 15. században is évről évre újraoszthatták azokat.²⁰

Az eddig említett fehérvári szántóföldek nyilvánvalóan a Bél Mátyás által „fehérvári síkságnak” nevezett régió gabonanövények termesztésére kiválóan alkalmas földterületen keresendő. Nem szabad azonban elfeledkeznünk a síkság keleti oldalán emelkedő dombokról, a Velencei-dombság legszélse nyúlványairól sem, amelyek, mint fentebb már utaltunk rá, a szőlőművelésre kínáltak lehetőséget. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a szőlőművelés ugyan jellegét tekintve az agráriumba tartozik, a bortermelés ugyanakkor, mint a középkor egyik legpiacképesebb terméke, a „városi ipar” részét képezte.²¹ A fehérvári polgárok tulajdonába szőlőművelésre alkalmas terület V. István király feleségének, Erzsébet királynénak a jóvoltából került, aki a várostól keletre fekvő Novaj (*Noé*) földjének legnyugatibb részét, amely a város 1249-ben megállapított határain belülre esett, a polgároknak adományozta.²² Novaj fennmaradó részének 1298. évi határjárásából megtudhatjuk, hogy ezt a fehérvári városrészt ekkor már Újfalú (*Nova villa*) névvel illették, és a fehérvári polgárok szőlői itt terültek el.²³ Ezen a területen, amely magába foglalta a jelenkori Székesfehérvár legkeletibb külvárosait alkotó Öreghegyet és Ráchegyet, összpontosult a város szőlőtermelésének túlnyomó része egészen a 19. századi filoxeravészig – amikor aztán a gazdák kénytelenek voltak betelepíteni a kártevő számára kevésbé élhető, a település déli–délnyugati oldalán húzódó homokdombokat is.²⁴

Leíró jellegű forrás a Fehérvár határán belül folyó szőlőgazdálkodásról csak a kora újkorból maradt fenn. Evlia Cselebi török utazó, aki 1664-ben látogatott el az 1543 óta oszmán uralom alatt álló városba, megemlékezett a szőlőskerteknek az északi külvárostól keletre „egy ágyúlövésre való távolságáról”, és arról, hogy a lakóknak emiatt nagy gondot okozott a szükséges munkák elvég-

²⁰ 14–15. századi újraosztásokra más városokban is találunk példát. Sopron esetében: Házi 1958: 25–26. Sátoraljaújhely esetében: Tringli 2011: 32. Pozsony esetében: Weisz 2019: 355.

²¹ Szende 2004: 78.

²² Györffy 1987: 397; Zsoldos–Thoroczkay–Kiss 2016: 231–233.

²³ Györffy 1987: 232.

²⁴ Csurgai Horváth 2006: 173–183.

zése, mivel a környéken portyázó ellenség gyakran tört rájuk. Védelmükre (és egyben a városi védműrendszer legkülső elemeiként) Kara Murteza budai pasa, majd Hadzsi Musztafa fehérvári szandzsákbég egy-egy tornyot építtetett.²⁵ Ez a kora újkori forrás jól mutatja, hogy bár a szőlőtermesztés szempontjából a fehérváriak lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak, az egyébként a hódoltság alatt teljesen kicserélődött lakosság, vállalva az állandó fenyegetettséget, tovább folytatta az erődített településtől széles, ingoványos sávval elválasztott dombok művelését. Bár Evliánál csak az itt termesztett húszféle szőlő finom ízéről olvashatunk, tekintettel arra, hogy beszámolója alapján a lakosság többsége délszláv, egy részük ráadásul keresztény volt, igen valószínű, hogy bortermeléssel is foglalkoztak.²⁶

Az újkori leírásból való visszakövetkeztetés mellett kísérletet tehetünk arra is, hogy a legújabb régészeti eredmények segítségével hívásával gazdagítsuk a fehérvári szőlőművelésre vonatkozó ismereteinket. Ezek a régészeti adatok arra utalnak, hogy a város keleti peremén elterülő magaslatok a múltban kizárólag erre a speciális művelési ágra lehettek alkalmasak. A területet a forrásvizek hiánya és az alacsony talajvízszint jellemezte. Valószínűleg ennek tudható be, hogy – legalábbis jelen ismereteink szerint – egy lelőhelyekben meglehetősen szegény térségről van szó, és a feltárt régészeti leletek is elsődlegesen a településrész határain, a dombokat megkerülő – részben ideiglenes – vízfolyások mentén csoportosulnak. A mai Öreghegytől nyugatra, a jelenlegi Aszalvölgyi-árok mentén, a Fiskális–Pozsonyi–Túrózásai utak kereszteződésénél tártak fel egy jelentősebb, több korszakos lelőhelyet. Itt a legkorábbi leletek a bronzkorból (Kr. e. 3000–1200 körül) származtak, de előkerültek kelta és római kori (Kr. e. 450–Kr. u. 400 körül) tárgyak is. A legjelentősebbnek a megelőző feltárások során a korai avar periódus (Kr. u. 6–7. század) bizonyult, amely időszakból egy árkokkal körülkerített temető hetvennyolc sírját tárták fel.²⁷ Árpád-kori kerámiát csak a terepbejárások során gyűjtöttek, a területen folytatott ásások egy nagyobb méretű, késő középkori épület – vélhetően állattartás céljára szolgáló hodály – és egy kora újkori, árkokból, ülepítő gödrökből álló derítőrendszer részletét hozták napvilágra. Utóbbi leginkább ipari tevékenységre utalhat, erre vonatkozóan azonban nem sikerült pontosabb információt nyerni.²⁸

²⁵ Evlia 1908: 48–49. Ezek közül az egyik helyén később Szent Donát kápolnája állt, mely a II. világháborúban megsemmisült, majd az 1990-es években újjáépítették. E munkálatok kapcsán Siklósi Gyula sikeresen feltárta a török őrtorony maradványait (Terei et al. 2011: 95, további szakirodalommal, illetve 77. ábra).

²⁶ Evlia 1908: 48.

²⁷ Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/72937> – utolsó letöltés: 2019. október 15.

²⁸ Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/72937> – utolsó letöltés: 2019. október 15.

Ugyancsak az Aszalvölgyi-árok mentén, valamivel délebbre, az egykori Makarenkó utcában²⁹ egy magányos honfoglalás kori sír került elő 1977-ben, közműfektetési munkálatok során.³⁰ Az Öreghegytől keletre, a ma Csúcsos-hegynek nevezett kiemelkedés körül az 1980-as évek terepbejárásai során késő középkori kerámiát gyűjtöttek.³¹ Még keletebbre, a mai Kisfalud nyugati határában, egy mára teljesen feltöltődött patakmeder mellett egy többperiódusú Árpád-kori település, valószínűleg a fentebb az 1298. évi határjárás kapcsán említett Novaj (*Noé*) birtok egy részletét tárták fel, amelynek külső kerítőárka a mai városhatártól (amely körülbelül a középkori fehérvári szőlőhegy egykori határával azonos) mintegy négy-ötyszáz méterre húzódott.³² Az Öreghegytől északra és délre legközelebb csaknem kétkilométeres távolságban található azonosított lelőhelyek, ennek oka azonban valószínűleg nem az egykori lakatlanságban, hanem sokkal inkább az adott környékek intenzív modern kori ipari hasznosításában keresendő.

Az Öreghegyen végzett régészeti munkák, illetve megfigyelések mindaddig csak késő középkori és kora újkori jelenségeket hoztak felszínre. A fentebb említett török őrtornyon kívül előkerültek sziklába mélyített tárolóvermek, illetve olyan árkok részletei, amelyek valószínűleg a csapadék elvezetését és összegyűjtését szolgálták.³³ A szőlő feldolgozásához közvetlenül kapcsolódó régészeti források tehát egyelőre nem köthetők ehhez a területhez. Az erre utaló leleteket a középkori Fehérvár más városrészeiből adatolhatjuk. Ezek közül a legfontosabbat egy, a középkori város Sziget elnevezésű külvárosának területén fekvő, de a kora újkori városfal közvetlen szomszédságában lévő telken, a Palotai út 5. szám alatt feltárt, késő török kori tárolóverem betöltése szolgáltatta. Az objektumban az archaeobotanikai elemzés alapján árpa, búza, köles, fekete bodza és a megművelt területekre jellemző gyomnövények (fehér libatop, héla zab) mellett tizenöt darab, kétfajta bortermő szőlőhöz tartozó mag került elő, ami egyértelmű bizonyítéka a művelési ág 17. századi jelenlétének.³⁴ Ennél korábbi időszak bortermelésére utalnak a mai belváros műemléki és régészeti kutatásai során vizsgált, középkori eredetű pincék, amelyek egyik legfontosabb funkciója a polgárok borkészletének a tárolása volt. Ezek legjobban a Hiemer–Font–Caraffa-tömbben (Jókai utca 1–3.; Oskola utca 2–4.), illetve az Arany János utca 13. és az Oskola utca 6. szám alatt található házaknál maradtak meg. Utóbbi esetében a borkiméréssel feltételelesen összefüggésbe hozható, gótikus ülőfülkék maradványait is sikerült megtalálni.³⁵

²⁹ Ma Németh László utca, illetve Katona József utca, amelyeket csak a rendszerváltás utáni névváltáskor választottak el egymástól. A leletmentési dokumentáció hiányosságai miatt nem dönthető el, hogy a sír pontosan hol került elő.

³⁰ Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/72921> – utolsó letöltés: 2019. október 15.

³¹ Mesterházy 2017: 92.

³² Mesterházy 2017: 116, 1. ábra.

³³ Prander 2018: 171.

³⁴ P. Hartványi–Nováki–Patay 1968: 60.

³⁵ Entz (szerk.) 2009: 169–173, 198, 239, további szakirodalommal.

1. térkép. Régészeti lelőhelyek a székesfehérvári szőlőhegyen és környékén

(Források: Google Earth Pro; Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázis. Készítette: Kolláth Ágnes)

A kora újkori írott forráson és a régészeti leleteken kívül néhány középkori irat is rendelkezésünkre áll, amelyek a Fehérvár városhoz tartozó szőlőhegyre utalnak. 1511-ben Kalmár Dénes fehérvári lakos – akiről feltételezhetjük, hogy a város polgára volt, mivel tudjuk róla, hogy valamikor 1516 és 1526 között a település bírói tisztségét viselte – elcserélte szőlőjét, amelyet Fehérvár város előhegyén („in promontorio dicte civitatis Albe Regalis”) bírt, egy belvárosi ház felére a budai illetőségű Fekete Mendel zsidóval.³⁶ A szőlő kapcsán – ellentétben a korábban emlegetett szántóföldekkel – meghatározzák nem csupán annak helyét, de azt is, ki volt a szőlő korábbi tulajdonosa, továbbá hogy északról az *Esewtha* elnevezésű közút (*via publica*) határolta, míg délről egy másik fehérvári lakos szőlője.³⁷ Fehérvár város előhegye egy másik szőlő kapcsán is feltűnt éppen az előbb említett Kalmár Dénes bíróságának idején, amikor Talc András egykori fehérvári esküdt özvegye, Margit, illetőleg a fehérvári polgár, Filep Ferenc felesége, Veronika közötti pereskedésről olvashatunk.³⁸ A viszály tárgyát egy szőlő képezte, amely az előzőhöz hasonlóan a város előhegyén („in promontorio dicte

³⁶ Magy–zsid. oklt. IX. 68–69.

³⁷ MNL OL DF 106 083 (53).

³⁸ SzOL 132. Talcira: SzOL 128.

civitatis”) feküdt, s amelyet Margit átadatott Veronikának eltartásért, utóbbi azonban nem teljesítette az évi egy hordó bor szolgáltatására vonatkozó feltételt.

Talán már e kevés fennmaradt adat alapján is megkockáztathatunk néhány észrevételt. Jelesül, hogy a fehérváriak a városukhoz tartozó, annak keleti határában lévő magaslatot, amely földrajzi adottságait figyelembe véve szinte kizárólag szőlőművelésre volt alkalmas, s amely, mint említettük, Erzsébet királyné adománya részeként került a városhoz, a 16. századi iratokban előhegy (*promontorium*) elnevezéssel szerepeltetik. A kérdéses előhegyhez a fennmaradt dokumentumok kifejezetten szőlőbirtokokat kötnek, ezek a szőlőbirtokok jogállásukat tekintve szemmel láthatóan különböznek a szintén a város határában lévő szántóföldektől, ugyanis nem tartozékaik a belsőségeknek. A szőlők minden jel szerint a házhelyekhez hasonlóan önálló ingatlanként adhatók, vehetők és cserélhetőek voltak, mi több, azok tulajdonjoga nem csupán a fehérvári polgárokat illette meg, hanem más városok lakóit is.

A gyér forrásadottságok mellett is leszögezhetjük tehát: a középkori Fehérvárra is igaznak bizonyul a más városok esetében megállapított megfigyelés, nevezetesen hogy a polgári kézen lévő szőlőingatlan egyik alapvető jellemzője a mobilitás, vagyis a gyakori tulajdonosváltás.³⁹ A városi elit tagjai, a kézművesek, a kereskedők körében egyaránt kedvelt befektetési formának számított a szőlőbirtok-vásárlás, a város lakói sokszor vettek fel kölcsönt ennek érdekében, és sűrűn kötötték le zálog gyanánt a szőlőt vagy annak hasznát adósságuk fejében.⁴⁰ Egy adott polgár nem csupán saját városában lehetett szőlősgazda, hanem, mint láthattuk, más városokban, sőt akár még falvakban is. A polgárok falvakban történő szőlőbirtok-vásárlását segítette, hogy – miként Kubinyi András megállapította – a középkorban a jobbágyok szabadabban rendelkeztek szőlőbirtokaikkal, mint a jobbágytelki állományukat képező ingatlanaikkal, ami azt jelenti, hogy azokat megfelelő pénzügyi ellenszolgáltatás fejében könnyebben továbbadhatták. A tehetősebb városi polgárok kezén összpontosult a szükséges pénzügyi fedezet, amelynek révén megengedhették maguknak a nem minden esztendőben egyformán nyereséges szőlőbirtokok fenntartását. Ráadásul a polgári tulajdonban lévő szőlők után nem kellett kilencedet fizetni, legalábbis 1498-ig, amikor is többek között a fehérvári polgárokat kötelezték arra, hogy a más birtokán lévő szőlőik után fizessék meg a földesúrnak járó kilencedet.⁴¹ A szőlőbirtok megszerzésén túl a középkori polgárság előszeretettel kapcsolódott be a borkereskedelembe is,⁴² amelyhez azonban megfelelő mennyiségű és minőségű, jól szállítható és eltartható borra volt szükség. A fehérváriak tehát a saját városukhoz tartozó csekély méretű szántóföldek és ugyancsak korlátozott nagyságú szőlőművelésre alkalmas területek, illetve a fentebb említett, nem túl jó minőségű fehérvári bor miatt kényszerültek arra, hogy városuk határát

³⁹ Kubinyi 2009c: 662.

⁴⁰ Kubinyi 2009c: 662.

⁴¹ Kubinyi 2009b: 584.

⁴² Kubinyi 2009a: 395.

átlépve Fejér megye területén, illetve más megyékben is földbirtokosokká, szőlősgazdákká vagy borfelvásárlókká válnak.

A fehérvári polgároknak természetesen leginkább saját megyéjükben, vagyis Fejér megye területén voltak birtokaik. Az alábbiakban néhány olyan esetet mutatunk be, amelyek azt szemléltetik, hogy a fehérvári polgárok milyen módon juthattak hozzá megyei birtokaikhoz, illetve milyen módon hasznosíthatták azokat. 1323-ban Máté fia Pető fehérvári polgár, felesége és rokonai beleegyezésével, zálogba adta birtokát, amely a Fehérvártól délkeleti irányban elterülő Seregélyesen volt. Amint azt a zálogszerződésből megtudjuk, ezt a seregélyesi birtokot már a nevezett apja, Máté is a magáénak mondhatta.⁴³ Nem tudjuk, hogy Pető a zálogba vetett birtokot mikor váltotta vissza, az azonban biztos, hogy 1340-ben ez a seregélyesi birtok mentette meg az életét, amikor Nagymartoni Pál országbíró bűnösnek találta egy egyházi személy ellen elkövetett vétségben, s fej- és jószágvesztésre ítélte. A fehérvári polgár azonban királynéi jóváhagyással a kegyelemért cserébe az országbírónak adta a kérdéses birtokot.⁴⁴

Azt is tudjuk, hogy Seregélyesen volt szőlőbirtoka a 14. század egyik legjelentősebb fehérvári patríciuscsaládjának, a Szentgyörgyi Vincéknek is, akik érdekeltségi körébe egyébiránt Fejér megye számos más települése is beletartozott (Fehérvártól lényegében minden égtáj irányába terjeszkedtek: Báránd, Balinka, Pettelye, Paczmán, Szentgyörgy, Iszka, Csór és Moha, Mecser, Szerje-bakanya), nem beszélve a más megyékben fekvő birtokaikról.⁴⁵ Márk *comes*, fehérvári bíró is rendelkezett egy ideig Csóron részbirtokkal, amelyen falut alapított. A Csór parakon ezen felül két malmot is működtetett, amelyek bizonyosan a faluban megtermelt gabona őrlésére szolgáltak, amit aztán nyilván innen szállított be a városba (ottani felhasználásra, illetve eladásra).⁴⁶

1336-ban kölcsönügylet révén jutott Fejér megyei birtokokhoz Miklós fia Demeter fehérvári polgár, aki 30 budai márkával segítette ki apósát és sógorait, a Csák nemzetségbeli Máté fia Miklóst és az ő fiait, Mátét, valamint Lászlót. Utóbbiak az összeg visszafizetése helyett a Fejér megyei kendertői és gemlyei (*Zobodgumnye*) birtokrészük felét adták át annak minden jövedelmével és tartozékával örök használatra Demeter és örökösei részére.⁴⁷ Kendertőről más fennmaradt forrásaink azt állítják, hogy az ott lévő halastó után kapta a nevét, és eredetileg Csesztregnek hívták.⁴⁸ A Fehérvárhoz legközelebb eső birtoka talán annak a három fehérvári *hospes*nek, Jakabnak, Tamásnak és Mihálynak lehetett, akik 1343-ban tűntek fel a Fehérvár közelében tartott nádori közgyűlésen, ahol hitelt érdemlően tudták bizonyítani, hogy felmenőik a Pákozdi és Fehérvár között fekvő, mai Kisfalud területére eső Novaj birtok egy részét 1298-ban kapták meg

⁴³ Károly 1904: 627.

⁴⁴ Károly 1904: 628.

⁴⁵ A család Zsigmond-kori történetére és birtokgyarapodására: Draskóczy 1987: 317–319.

⁴⁶ MNL OL DL 24 900. Anjou oklt. XIV. 278–279 (460. sz.).

⁴⁷ AO III. 262.

⁴⁸ ZsO I. 5282.

királyi adományként. Ezen birtokuk, ahogyan arról fentebb már szó esett, közvetlenül határos volt Fehérvárral. 1389-ben a néhai Gebe fehérvári bíró fiai egy birtokcsere alkalmával lemondtak többek között a Fehérvártól délre–délkeletre fekvő Szentágotán lévő kilenc jobbágytelkükről („novem sessionibus iobagionalibus”), cserébe más szentágotai, illetve Szentágota határában lévő teleméri és a szécsi birtokrészekért, amelyek szántóföldeket, kaszálókat, halastavakat, tavakat és egy nádast foglaltak magukba, valamint Somogy megyei szőlőrészesedésért.⁴⁹ 1441-ben Pajor János fehérvári polgár és felesége a közelebről nehezen meghatározható Fejér megyei Dús birtokukat évi négy és fél mérő búzáért adták át a fehérvári keresztes konventnek. A birtokról tudjuk, hogy 1405-ben vásárolták azt 150 forintért Simon néhai fehérvári bírótól és fivéréától, akik Dúst még I. (Nagy) Lajos királytól kapták adományba.⁵⁰

A fenti példák alapján jól látszik, hogy Fejér megyében a fehérvári polgárok a várostól valamennyi égtáj irányába terjeszkedtek. Elsősorban házasságkötés révén, vissza nem fizetett kölcsön fejében, birtokcsere útján, vásárlás révén, királyi adományként jutottak a megye területén fekvő ingatlanaikhoz, amelyeket megszerezvén, kölcsönügyletek alkalmával maguk is zálogként kötöttek le, vagy évjáradék fejében eladományozhattak, szükség esetén eladhattak, illetve elcserélhettek. A példák alapján olybá tűnik, hogy a fehérvári polgárok megyei birtokaikon földesúri minőségben gazdálkodtak, mindenekeelőtt a város területén termelt gabona és bor mennyiségét egészítették ki, illetőleg pótolták megyei szántóföldjeik és szőlőik termésével. Arra is láthattunk példát, hogy a városi polgár rendelkezett a megyei birtokain élő jobbágyok felett, és nem zárható ki az sem, hogy fehérvári szőlőiben és szántóiban is foglalkoztatta a falusi munkaerőt.⁵¹

A fehérvári polgároknak Fejér megyén kívül is voltak birtokaik, a fennmaradt források tükrében ezek főként a dunántúli megyékben keresendőek. A környező megyékben bírt ingatlanok jellege alapvetően megegyezik a Fejérben megszerzett ingatlanokéval, vagyis szántókról, rétekről, szőlőkről beszélhetünk, ugyanakkor megjelennek az eddigiekben egyáltalán nem szereplő erdőségek is. Kétségtelen azonban, hogy a szőlőbirtokok aránya az alábbi esetekben jóval meghaladja a többi típusú ingatlant. Mindez azt a fentebb már hangsúlyozott jelenséget igazolja, mely szerint a fehérváriak előszeretettel fektettek szőlőkbe, és kapcsolódtak be a bortermelésbe részben saját fogyasztási céllal, részben borkereskedelmi érdekeltségeik miatt. Találkozunk olyan, fehérvári polgárok kezén lévő szőlőingatlanokkal is, amelyek Fehérvártól igen távol esnek; így például 1464-ben Fehérvár hatósága Farkas és testvére, Mihály fehérvári polgárok soproni szőlőjére kivetett magas városi adó miatt fordult a soproni tanácshoz.⁵² Vala-

⁴⁹ MNL OL DL 7510 (ZsO I. 1081, 3308. sz.).

⁵⁰ Érszegi 1971: 176, 171.

⁵¹ A jelenségre, nevezetesen hogy a „városi polgár, amennyiben városa környékén is van szőlője, elképzelhető, hogy felhossa oda megbízható munkaerőnek megismert falusi szőlőmunkását”, Kubinyi András hívta fel a figyelmet, elsősorban Buda kapcsán (Kubinyi 2009b: 584).

⁵² SzOL 107.

mivel közelebb estek a városhoz Király Benedek szőlői, aki Fehérvár Sziget városrészében, a Zsemlyesütő utcában lakott, és egy 1484. évi forrás a *circumspectus* címmel illette őt, ami azt valószínűsíti, hogy Fehérvár előkelői közé tartozott.⁵³ Vele kapcsolatban tudjuk, hogy a középkori Zala megyei Csopak előhegyén (*in promontorio*) feküdt két szőlője, amelyeket az említett oklevél szerint a veszprémi püspöknek 125 forintért értékesített.⁵⁴

A fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy fehérvári polgárok a legnagyobb arányban Somogy megye területén rendelkeztek szőlőingatlannal. Fehérvár Dél-Dunántúl megyéivel, elsősorban Somoggal fennálló szorosabb kapcsolatát mutathatja a megyéből – kiváltképpen a falvakból – Fehérvárra történő lakosságbeáramlás is, amelyre ugyancsak Kubinyi András hívta fel a figyelmet.⁵⁵ Forrásaink annak a feltevését is megengedik, hogy a fehérvári előkelők között is számolhatunk somogyiakkal. 1471-ben Somogy Péter házhelyét említik a fehérvári belváros egyik legrégebbi utcájában, majd 1478-ban Somogy Lászlót ugyanott, 1538-ban pedig Somogy János a belváros küldötteként viselt fehérvári esküdti tisztséget.⁵⁶ Közismert tény, hogy a középkorban a Magyar Királyság legjobb minőségű borát a Szerémségben termelték, ritkán szoktuk azonban hangsúlyozni, hogy ehhez a régióhoz még a szomszédos baranyai, somogyi és tolnai szőlőtermesztés is hozzátartozott.⁵⁷ Az elsősorban kereskedelmi tevékenységet folytató fehérvári latin *hospesek*, másképpen „olaszok”, akik az 1249. évi, *castrum* területére történő betelepítésük előtt a külvárosban laktak, már az 1220-as években bizonyíthatóan kereskedtek somogyi borral.⁵⁸ A fehérvári polgárok eme tevékenysége valószínűleg a középkor teljes időszakában töretlennek mondható, mivel 1443-ban Csávási Gergely fehérvári polgárról is tudjuk azt, hogy adóssága fejében két hordó somogyi bor szállítására kötelezte a fehérvári tanács.⁵⁹ 1503-ban pedig egyszerre tizenegy különböző, somogyi borral kereskedő fehérvári polgár mutatható ki.⁶⁰

A fehérvári polgárok Somogy megyei birtokai már a 13. században feltűnnek a forrásokban. 1261-ben a Csipás (*lippus*) ragadványnévvel illetett Hencz fehérvári polgár és fia, Miklós tettek szert Péter fia Kopasz Dénes csegei birtokaihoz tartozó földekre, szőlőkre, kaszálókra és erdőkre, még hozzá e birtokok Miklós és Dénes lánya, Anasztázia házasságkötése révén kerültek a fehérváriak kezére.⁶¹ Csege a megye északkeleti részén, a külső-somogyi dombság északi részén feküdt,

⁵³ Kubinyi András vélekedése szerint a *circumspectus* jelző nem a polgárság középrétegét illette, hanem a patriciósokat (Kubinyi 1966: 235).

⁵⁴ HO V. 363.

⁵⁵ Kubinyi 2009b: 578–579.

⁵⁶ SzOL 109, 112, 137.

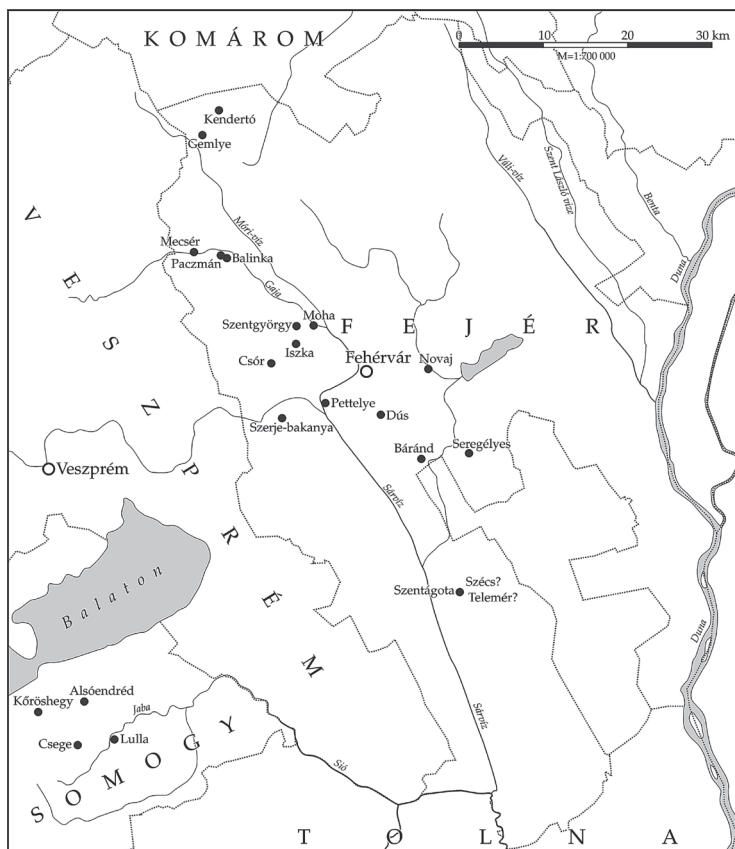
⁵⁷ Kubinyi 2009a: 395.

⁵⁸ A fehérvári latin *hospesek*hez: Zsoldos–Thoroczkay–Kiss 2016: 135–140. A somogyi borral való kereskedelemhez: Kubinyi 2009b: 584.

⁵⁹ SzOL 94.

⁶⁰ Kubinyi 2009b: 584.

⁶¹ HO III. 11.

2. térkép. A fehérvári polgárok Fejér és Somogy megyei mezőgazdasági ingatlanbirtoklásai a középkorban (Készítette: Nagy Béla)

amely terület, mint látni fogjuk, cseppet sem érdektelen a fehérváriak tulajdonában lévő további, Somogy megyei ingatlanok szempontjából. 1270-ben Fredericus fehérvári polgár 80 márka ezüstért vásárolt a Csegétől mintegy tíz kilométer távolságban, északkeleti irányban fekvő Alsóendrédn egy birtokot, amelyhez szőlő is tartozott.⁶² 1285-ben az utódok nélkül elhalálozott Baltin fia Jordán fehérvári polgár többek között Somogy megyei szőlőket, birtokokat és házakat hagyott maga után.⁶³ Ismert, hogy az imént említett fehérvári Hencz *comes*nek Somogy megye egy másik településén, a Csegétől néhány kilométerre keletre fekvő Lullán is volt érdekltsége, hiszen 1299-ben, amikor *Kilián (Clyanus) comes* (ugyancsak fehérvári polgár) elzálogosította lullai erdejét, földjeit, szőlőjét, kaszálóit és házat Ugali Gergely fia Ivánka *comes*nek, megtudjuk, hogy a kérdéses

⁶² SzOL 66.

⁶³ HO VIII. 239.

kaszálók közül az egyik négy kaszaaljra (*falcastra*) becsült területűt éppen Hencz *comes* fehérvári polgártól vásárolta korábban.⁶⁴ Lulla egyébiránt már 1264-ben is említésre kerül Benke fehérvári polgár kapcsán, aki telket vásárolt itt.⁶⁵ Csege neve 1333 decemberében is felbukkan, ekkor Beke fehérvári polgár rokonával, Lukáccsal egy csegei telket és egy szőlőt adott vissza File fia Péternek, akivel hosszabb idő óta perben álltak.⁶⁶

Csegétől és Lullától alig tíz kilométer távolságban északra található Körös-hegy nevű település, amelynek térségében a Faluvége-hegyen („in monte Faluvege vocato”) Mihály fia Márton fehérvári polgárnak volt szőlője. Amikor 1351-ben Márton úgy döntött, bővíteni kívánja birtokát, 50 forintért megvásárolta a nyugati irányban szomszédos szőlőt, amely Benedek diáknak, a királynéi udvar egyik tagjának tulajdonát képezte. Azt is tudjuk, hogy Márton új szomszédai között szintén akadtak hasonlóan előkelő személyek, köztük például az északról határos szőlő Lackfi István szlavón bánhoz tartozott.⁶⁷ 1387-ben Orlandini János fehérvári latin (*Galicus*) polgár oklevélben elismerte, hogy felesége neveltetésének és kiházasításának költségeiért Thalentus de Talentis sókamaraispánnak tartozik, az adóssága fejében pedig többek között köröshegyi, alsóendrédi és lullai szőlőinek harmadrészét kötötte le a számára.⁶⁸ 1389-ben újra felbukkan Alsóendrédi neve egy birtokcsere kapcsán, amikor a korábban már említett Gebe egykori fehérvári bíró két fia, Márk és Fülöp birtokcsere révén szőlőingatlant szerzett itt.⁶⁹ Elképzelhető, hogy csupán a forrásadottságokkal magyarázható, de a fenti példákból az a kép rajzolódik ki, miszerint a fehérváriak Somogy megyei ingatlanszerzései elsősorban a 13–14. században nevezhetők intenzívnek; a fennmaradt források azt igazolják, hogy a fehérváriak somogyi terjeszkedése kifejezetten a megye északkeleti szegletére összpontosult, vagyis a Fejér megyéhez legközelebb eső területre. Az ingatlanszerzés elsődlegesen az itt fekvő szőlőtelepítésekre irányult, amelyekre hasonló úton és módon tettek szert, mint Fejér megyei terjeszkedésük során, vagyis jellemzően házasság, vásárlás, illetve birtokcsere révén. A Somogy megyei birtokok hasznosítása is párhuzamot mutat a Fejér megyeiekével, elsősorban befektetési céllal vásárolták, másodsorban a városukban termelt mezőgazdasági termények kiegészítésére vagy pótlására, előfordult azonban az is, hogy ingatlanuk adósság fejében lekötött zálogga vált.

Tanulmányunkban a középkori Fehérvár polgárságának mezőgazdasági jellegű birtokait vizsgáltuk. A csekély számban megmaradt középkori írott forrásanyag ellenére is sikerült néhány olyan megfigyelést tennünk, amely a város történetével foglalkozó eddigi kutatásokból kimaradt. Megállapítottuk a középkori várost övező határokat és az ezen belül fellelhető mezőgazdasági művelésre alkal-

⁶⁴ ÁÚO XII. 652; HO VIII. 403–404.

⁶⁵ ÁÚO VIII. 119.

⁶⁶ HO III. 118.

⁶⁷ HO III. 162.

⁶⁸ MNL OL DL 7283 (ZsO I. 126). Thalentus de Talentisről: Weisz 2017: 249.

⁶⁹ MNL OL DL 7510 (ZsO I. 1081, 3308. sz.).

mas területeket, vagyis a szántóföldeket és a szőlőművelésre alkalmas területeket; érintettük a mocsárbeli nádasok hasznosításának kérdését is. Megállapítottuk, hogy a Fehérvár belvárosában lévő egyes házhelyekhez még a 14–15. században is tartozott külsőségként a város határában fekvő szántóföld, amelyet feltevéseink szerint évente újraosztottak. Ezen gyakorlat kezdeteinek az önkormányzattal rendelkező város kialakításához kapcsolása egyúttal magyarázatot kínál a város határain belül fekvő mezőgazdasági jellegű területek használatát szabályozó rendszer szívos konzervativizmusára is. A középkori város határában belül fekvő egyetlen szőlőtermesztésre alkalmas magaslapon, a forrásokban szereplő előhegyen található szőlőingatlanokkal kapcsolatban megállapítottuk, hogy azokat önmagukban lehetett értékesíteni, és városon kívüli személyek is tulajdonosai lehettek. Végezetül feltártuk, hogy a fehérvári polgárok Fejér megyében szinte valamennyi égtáj irányába terjeszkedtek, s megyei birtokaikon földesúrként viselték magukat, az ott termelt gabonával és szőlővel a városi terményeiket pótolták, birtokaikat anyagi szükség esetén eladhatták, illetve megterhelhették. Ugyanakkor az általunk szintén vizsgált Somogy megyében a polgárok birtokai, amelyek itt első sorban szőlőkre terjedtek ki, a megye északkeleti részére, azon belül is a külső-somogyi dombtság északi lejtőire összpontosultak.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Diplomatikai Fényképtár (DF).

Diplomatikai Levéltár (DL).

Anjou oklt.: Almási Tibor – Blazovich László – B. Halász Éva – Géczy Lajos – Kristó Gyula – Papp Róbert – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – Tóth Ildikó (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár*. I–XLVII, Budapest–Szeged, 1990–2018.

AO: Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula (szerk.): *Anjoukori okmánytár I–VII*. Budapest, 1878–1920.

ÁÚO: Wenzel Gusztáv (szerk.): *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I–XII*. Pest, 1860–1873.

Bél Mátyás 2017: *Notitia Hungariae. Novae Historico Geographica. IV/2. Comitatus Alba Regalis*. (Ed. Benei Bernadett – Gözsy Zoltán – Jarmalov Rezső – Tóth Gergely.) Budapest.

Evlia 1908: *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664–1666*. (Ford. Karácson Imre.) Budapest.

HO: Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső (szerk.): *Hazai okmánytár I–VIII*. Győr–Budapest, 1865–1891.

Magy–zsid. oklt. IX: Scheiber Sándor (szerk.): *Magyar–zsidó oklevéltár IX*. Budapest, 1966.

- Prokopp Gyula 1977: Bél Mátyás: Fejér vármegye leírása. Hungariae novae geographico-historica. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* (11.) 83–118.
- SzOL: Kertész Balázs (szerk.): *Székesfehérvár város oklevelei és levelei (1249–1526)*. Székesfehérvár, 2019.
- ZsO: Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mályusz Elemér – Mikó Gábor – Neumann Tibor (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár I–XIII*. Budapest, 1951–2017.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Benda Judit 2013: Malmok, pécek és kenyérszékek a késő középkori Budán. *Tanulmányok Budapest múltjából* (38.) 7–30.
- Csánki Dezső 1897: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában III*. Budapest.
- Csurgai Horváth József 2006: A fehérvári szőlőhegy: egy városi szőlőkultúra átalakulása. In: Csurgai Horváth József – Kovács Eleonóra (szerk.): *ACTA Tanulmányok II./1*. Székesfehérvár, 147–232.
- Draskóczy István 1987: Birtok és pénzügyigazgatás a Zsigmond-korban. (A Szentgyörgyi Vince-család). In: Somfai Balázs (szerk.): *A Dunántúl településtörténete. VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon, XI–XIX. század*. Veszprém, 316–332.
- Entz Géza Antal (szerk.) 2009: *Magyarország műemlékei. Székesfehérvár*. Budapest.
- Érszegi Géza 1971: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári konvent magán levéltárában, 1193–1542. In: Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv 5*. Székesfehérvár, 177–264.
- Györfly György 1987: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II*. Budapest.
- Házi Jenő 1958: Az 1379. évi soproni telekkönyv. *Soproni Szemle* (12.) 2. 105–118.
- Károly János 1898: *Fejér vármegye története II*. Székesfehérvár.
- Károly János 1904: *Fejér vármegye története V*. Székesfehérvár.
- Király János 1894: *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest.
- Kubinyi András 1966: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. *Levéltári Közlemények* (37.) 2. 227–291.
- Kubinyi, András 1996: Weinbau und Weinhandel in den ungarischen Städten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Opll, Ferdinand (Hg.): *Stadt und Wein*. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 14.) Linz, 67–84.
- Kubinyi András 2009a: Igazgatás, kereskedelem, mezőváros. Buda és Pest szerepe a távol-sági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. In: Kubinyi András: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I. kötet. (Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba.) (Várostörténeti tanulmányok 10.) Budapest, 361–406.
- Kubinyi András 2009b: Társadalmi csoportok a középkori Budán. Parasztok fővárosba költözése a középkor végén. In: Kubinyi András: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről II*. (Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba.) (Várostörténeti tanulmányok 10.) Budapest, 571–598.
- Kubinyi András 2009c: Társadalmi csoportok a középkori Budán. A középkori budai mézárascéh. In: Kubinyi András: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről II*. (Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba.) (Várostörténeti tanulmányok 10.) Budapest, 637–670.

- Mesterházy Gábor 2017: Árpád-kori településrészlet Székesfehérvár–Kisfaludon. *Alba Regia* (45.) 89–134.
- P. Hartványi Borbála – Nováki Gyula – Patay Árpád 1968: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* (4.) 5–84.
- Prander Péter 2018: 334. Székesfehérvár határa. In: Kisfaludi Júlia – Kvassay Judit – Kreiter Attila (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2011*. Budapest, 171.
- Ribi András 2019: Lovagrendi birtok város és vidék határán. Szentkirályföldre a 15–16. században. In: Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka (szerk.): *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 373–385.
- Szende Katalin 2004: Ital vagy pénzpoztó? Borhagyatékok a soproni és pozsonyi középkori végrendeletekben. In: F. Romhányi Beatrix – Grynaeus András – Magyar Károly – Végh András (szerk.): „*Es tu scholaris*”. *Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. (Monumenta Historica Budapestinensia 13.) Budapest, 77–85.
- Terei György – Nováki Gyula – Mráv Zsolt – Feld István – Sárközy Sebestyén 2011: *Fejér megye várai az őskortól a kuruc korig*. (Magyarország várainak topográfiaja 3.) Budapest.
- Tringli István 2011: *Sátoraljaújhely*. (Magyar várostörténeti atlasz 2.) Budapest.
- Weisz Boglárka 2017: Az erdélyi sókamarak ispánjai a 14. század végéig. In: Egyed Emese – Gálfi Emőke – Weisz Attila (szerk.): *Certamen IV. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyályaiban*. Kolozsvár, 241–256.
- Weisz Boglárka 2019: A felosztott város. In: Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka (szerk.): *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 353–371.
- Zsoldos Attila – Thoroczkay Gábor – Kiss Gergely 2016: *Székesfehérvár története az Árpád-korban*. Székesfehérvár.